

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**Пенсійне страхування у системі соціального захисту
населення**

Студентки 2 курсу, 3-м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Онопрієнко Юлії
Анатоліївни

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Савченко Наталія
Григорівна

Гарант освітньої програми
завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	6
1.1. Місце і роль державного пенсійного страхування в системі соціального захисту населення.....	6
1.2. Міжнародний досвід формування та розвитку систем пенсійного страхування.....	11
РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИДАТКІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ	17
2.1. Аналіз розвитку формування та використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду	17
2.2. Оцінка пенсійного забезпечення населення України.....	24
.....	
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	35
3.1. Сучасні проблеми розвитку системи пенсійного страхування населення.....	35
.....	
3.2. Напрями вдосконалення фінансового забезпечення пенсійного страхування.....	41
ВИСНОВКИ	I 47
ПРОПОЗИЦІЇ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	61

ВСТУП

Актуальність теми. До основних пріоритетів соціальної політики необхідно віднести посилення соціального захисту населення в частині формування ефективного фінансового механізму пенсійного страхування населення.

Відповідно до ст.46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законодавством. Це право громадян гарантується за рахунок виплат коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також коштів бюджетів різних рівнів, коштів з інших джерел. Достатній рівень життя громадян, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом, має забезпечуватись за рахунок сплати пенсій, допомог, інших соціальних виплат.

Проблемам і перспективам розвитку пенсійного страхування в Україні присвячені наукові праці І.Я. Чугунова, Б.О. Зайчука, Е. Лібанової, Н. Внукової, В. Столярова, І. Гуменюк, Л. Новосельської, М. Боднарука, В. Новікова та інших, які досліджують сьгодні проблеми функціонування пенсійного забезпечення та перспективи функціонування пенсійного страхування в країні.

Проте, враховуючи міжнародні тенденції розвитку пенсійного страхування та намагання України стати повноправним членом європейської спільноти, необхідно приділити більше уваги вивченню результатів проведення реформи у сфері пенсійного страхування в Україні.

Перші реальні кроки пенсійної реформи в Україні почалися з набрання чинності у 2004 році Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і введення в дію нової трирівневої системи пенсійного забезпечення. В силу історичного та географічного аспектів так склалося, що в Україні мешкає велика кількість людей похилого віку, і щорічно

спостерігається тенденція старіння населення, кількість пенсіонерів неухильно зростає. Перед державою гостро постає проблема поповнення коштами бюджету Пенсійного фонду для виплати пенсій всім категоріям пенсіонерів. Враховуючи всі фактори, вирішальне значення має вдосконалення існуючої системи пенсійного страхування і пошук шляхів поповнення коштів бюджету Пенсійного фонду України.

Саме наявність серйозних проблем теоретичного і прикладного характеру в регулюванні фінансового забезпечення системи пенсійного страхування обґрунтовує вибір теми випускної кваліфікаційної роботи, мету дослідження та перелік завдань для її досягнення.

Метою даної роботи є обґрунтування теоретичних та практичних засад становлення та розвитку фінансового забезпечення системи пенсійного страхування в Україні, розробка напрямів його вдосконалення.

У відповідності до поставленої мети в роботі були поставлені такі **завдання**:

- розглянути сутність та роль пенсійного страхування в системі соціального захисту населення;
- дослідити сучасні тенденції формування та використання коштів Пенсійного фонду України;
- здійснити оцінку рівня пенсійного забезпечення населення України;
- здійснити огляд зарубіжного досвіду у сфері пенсійного страхування;
- розробити напрями вдосконалення системи пенсійного страхування.

Об'єктом дослідження виступає система державного пенсійного страхування.

Предметом дослідження є фінансові відносини, які виникають в процесі формування і використання коштів державного пенсійного страхування.

Інформаційна база досліджень формувалася на основі статистичних матеріалів Пенсійного фонду України та Державної служби статистики України. Також при написанні роботи використовувалися законодавчо-нормативні документи з питань пенсійного страхування, наукова, періодична література, монографії вітчизняних науковців.

Методами дослідження в роботі виступили методи структурного, динамічного, системного, порівняльного аналізу та застосування економіко-математичних методів оцінки первинного матеріалу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо удосконалення фінансового забезпечення системи пенсійного страхування, а саме, запропоновано підходи до удосконалення фінансового забезпечення пенсійного страхування, які полягають в уніфікації фінансових потоків системи державного соціального страхування в органах Пенсійного фонду України, розширення бази нарахування єдиного соціального внеску, ліквідації пільгових пенсійних виплат.

Випускна кваліфікаційна робота містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

Апробація результатів дослідження. За результатами виконання випускної кваліфікаційної роботи опубліковану 1 статтю: Пенсійне страхування у системі соціального захисту населення // Зб. наук. ст. студ.- К.: Київ. нац. торг-ек. ун-т, 2018. Обсяг статті становить: 0,3 д.а.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Місце і роль державного пенсійного страхування в системі соціального захисту населення

Пенсійне страхування є одним з видів соціального захисту непрацездатних громадян в Україні. Значення пенсійного забезпечення для соціального захисту громадян важко переоцінити: пенсійні виплати отримують близько 12 мільйонів осіб (станом на кінець 2017 року), при цьому для більшості з них такі виплати є основними і такими, що мають сплачуватись на рівні, не нижче мінімальних соціальних стандартів. Тому питанням пенсійного забезпечення громадян постійно приділяється особлива увага, адже це зачіпає інтереси багатьох людей.

Можна стверджувати, що у визначенні поняття пенсії погляди науковців були досить близькими.

Так, Сташків Б. І. визначає пенсію як щомісячну грошову виплату фізичним особам зі спеціально створених для цього пенсійних фондів на умовах та в порядку, передбачених нормативними актами й договорами [8, с. 272].

Синчук С. М. – як довгострокову виплату, яка призначається та виплачується особі у випадку настання пенсійного віку, інвалідності, втрати годувальника чи вислуги років за рахунок коштів Пенсійного фонду України чи бюджетів різних рівнів та є основним джерелом доходів особи [9, с. 55], а Ярошенко І. С. до пенсій відносить регулярні грошові виплати, які отримують громадяни від держави та спеціальних фондів після досягнення встановленого віку, у разі інвалідності, втрати годувальника, за вислугою років [10, с. 11]. Певною мірою, це є результатом того, що тривалий час

законодавство про пенсійне забезпечення мало сталий характер правового регулювання, без значних змін і потрясінь.

Традиційно пенсія (від латинського слова "*pensio*" – *платіж*) – це регулярні грошові виплати як форма матеріального забезпечення непрацездатних [4]. Пенсії – регулярні грошові виплати з державних, громадських чи приватних фондів соціального забезпечення або страхування особам похилого віку, інвалідам, утриманцям і сиротам, а також заслуженим та привілейованим особам [5].

Пенсії розглядаються як один з шляхів (способів) матеріального забезпечення непрацездатних громадян за рахунок суспільних фондів споживання, при якому повинна враховуватись їх суспільно-корисна праця, встановлюватись єдність умов і норм пенсійного забезпечення всіх категорій працюючих.

При цьому, встановлюється гарантія соціальної захищеності пенсіонерів шляхом встановлення пенсій на рівні, орієнтованому на прожитковий мінімум, а також регулярного перегляду їх розмірів у зв'язку із збільшенням розміру мінімального споживчого бюджету і підвищенням ефективності економіки країни. Згідно із ст. 2 Закону «Про пенсійне забезпечення» виділяють наступні види трудових пенсій (повних або неповних): пенсії за віком; пенсії за вислугою років; пенсії з інвалідності; пенсії в разі втрати годувальника [11].

Однак, із прийняттям Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» дещо змінились акценти в розумінні поняття, змісту та ознак пенсій [13].

Головним серед них є визначення страхового характеру більшості пенсій, встановлення залежності їх призначення та отримання від факту участі громадян в системі соціального страхування, від тривалості страхового стажу та сум страхових внесків. Тепер вже недостатньо визначити трудові пенсії; необхідно виділити ті пенсії, які формуються за рахунок коштів пенсійного страхування, інших видів соціального

страхування (трудові страхові пенсії), та ті, які формуються за рахунок виплат з Державного бюджету та місцевих бюджетів (трудові державні або нестрахові пенсії).

Згідно із ст. 1 вищезгаданого Закону під пенсією розуміють щомісячну пенсійну виплату в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого законодавством пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених законодавством. Крім того, згідно з ст.4 даного закону пенсії разом з довічними пенсіями та одноразовими виплатами відносяться до категорії пенсійних виплат системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [13].

На наш погляд, використання терміну «пенсія» для позначення окремого виду страхових пенсій, що сплачуються за рахунок коштів системи загальнообов'язкового пенсійного страхування, не є вдалою практикою. Адже пенсії за способом акумуляції, перерозподілу коштів (за формою пенсійного забезпечення) поділяються як на страхові, так і на державні (не страхові) пенсії. Прикладом останніх є пенсії за вислугою років певним категоріям працівників і службовців, які не є суб'єктами пенсійного страхування й отримують пенсії за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів (військовослужбовці, співробітники органів внутрішніх державні службовці, судді прокурорські працівники та інші).

Крім того, навіть якщо пенсії є страховими виплатами, – це не означає, що вони мають сплачуватись виключно за рахунок коштів солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Вони можуть сплачуватись також за рахунок коштів накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а також за рахунок коштів недержавного добровільного пенсійного страхування [13; 14].

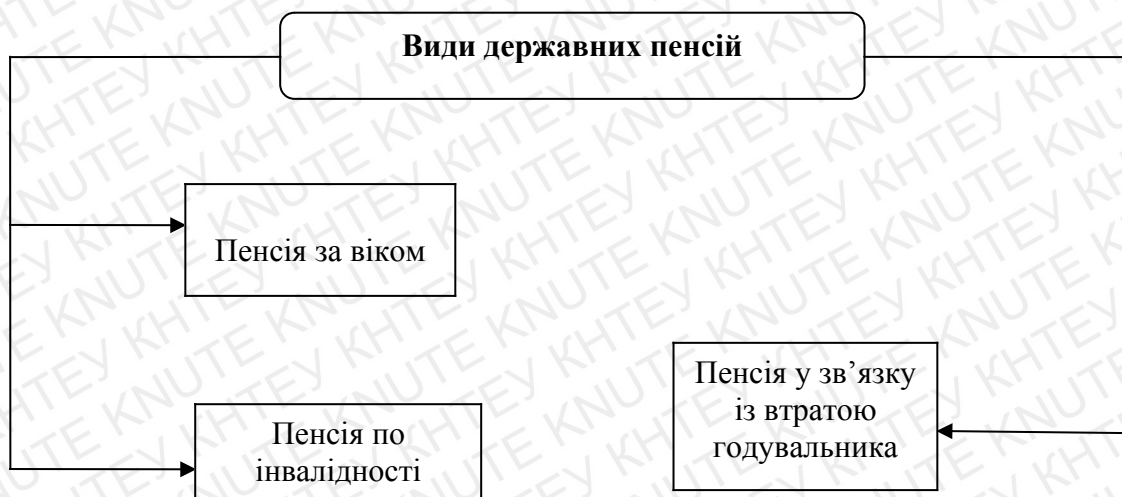
Є пенсії, які сплачуються як страхові виплати в системі загальнообов'язкового соціального страхування від нещасного випадку на

виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності працівників [15]. Окрім того, є ще й так звані додаткові пенсії, які сплачуються окремим категоріям громадян додатково до основної державної пенсії, що є додатковою гарантією їх соціального захисту. Такими є додаткові пенсії за шкodu, заподіяну здоров'ю громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи [16].

Враховуючи вищезазначене, під пенсійним забезпеченням слід розуміти вид соціального забезпечення населення, який пов'язаний з виплатою щомісячних і, як правило, довічних грошових виплат – пенсій – непрацездатним громадянам в зв'язку з настанням певних найбільш несприятливих соціальних обставин – старості, інвалідності, втрати годувальника та інших, передбачених чинним законодавством.

Нині Пенсійний фонд України фінансує три види державних пенсій громадянам України (рис.1.1.)

Джерело: Складено автором за даними: Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003р. №1058-IV.

Слід зазначити, що із запровадженням системи недержавного пенсійного страхування громадяни України зможуть отримувати, крім

основної державної пенсії із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, ще й додаткову пенсію.

В контексті даного дослідження, цікавим є співставлення термінів «пенсійне забезпечення» та «пенсійне страхування». Як відомо, пенсійне страхування є одним з видів соціального страхування. При цьому, виходячи із змісту ст. 25 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та ст.1 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, під пенсійним страхуванням слід розуміти систему матеріального забезпечення непрацездатних громадян пенсіями, допомогами, іншими видами забезпечення та обслуговування в разі настання страхових випадків, передбачених законодавством (старість, інвалідність, втрата годувальника та ін.), за рахунок страхових внесків до пенсійних та соціальних фондів [13; 17].

Щодо здійснення класифікації видів пенсійного страхування, то доцільно її проводити за відповідними критеріями (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Класифікація видів пенсійного страхування

№ п/п	Критерії класифікації видів пенсійного страхування	Види пенсійного страхування
1	В залежності від участі в пенсійному страхуванні держави та гарантуванні страхових виплат за рахунок державних коштів	- державне пенсійне страхування - недержавне пенсійне страхування
2	За характером участі в пенсійному страхуванні	- загальнообов'язкове пенсійне страхування - добровільне пенсійне страхування
3	В залежності від принципу організації та здійснення пенсійного страхування	- пенсійне страхування за солідарною системою - пенсійне страхування за накопичувальною системою

Слід зазначити, що пенсію не можна розглядати як абсолютно безеквівалентну виплату, при цьому вона, зрозуміло, і не є винагородою (компенсацією) за минулу працю. Але рівень оплати праці впливає на розмір пенсії. Таким чином, пенсія залежить насамперед від трудового внеску працівників. В Україні система пенсійного забезпечення передбачає саме такий зв'язок. Пенсія залежить від страхового стажу (трудового) та заробітної плати (доходу), що дає підставу вважати її стимулюючим фактором для ефективної трудової діяльності у працездатному віці.

Пенсійне страхування, безумовно, виступає стимулом трудової активності населення. Враховуючи міжнародні тенденції розвитку пенсійного страхування та намагання України стати повноправним членом європейської спільноти, необхідно приділити більше уваги вивченню механізму формування пенсійного страхування в Україні та, зокрема порядку формування і використання коштів в системі державного пенсійного страхування. Це питання буде досліджено нами в наступному розділі.

1.2. Міжнародний досвід формування та розвитку систем пенсійного страхування

Процес створення ефективної системи соціального захисту, в тому числі і системи пенсійного страхування в Україні залежить від багатьох чинників. Одним із них є використання досвіду зарубіжних країн, де ця система працює тривалий час і має позитивні результати. Значний інтерес представляє система соціального захисту, яка формується в рамках Європейського Союзу. Доцільно звернутися також до досвіду країн, що входили до СРСР та колишніх соціалістичних країн, з якими Україна тривалий час розвивалася в одному напрямку. Також, на нашу думку, не можна залишити поза увагою державно-правові засади здійснення

пенсійного забезпечення у країнах Латинської Америки, оскільки аналіз проведення пенсійної реформи саме в цих країнах дасть можливість уникнути певних помилок та використати позитиви для побудови пенсійної системи в Україні.

Великий інтерес викликає історія формування системи соціального захисту європейським співтовариством, досвід якого доцільно більш активно використовувати в Україні при вирішенні питань соціального захисту.

У європейських країнах основними формами соціального захисту є соціальне страхування та соціальна допомога.

Пенсійне страхування у європейських країнах має певні спільні риси. По-перше, це здійснення управління державними та недержавними органами. По-друге, наявність солідарної та накопичувальної систем. Накопичувальна система є обов'язковою і добровільною. Але в більшості країн накопичувальна система є добровільною і саме вона відіграє визначальну роль у пенсійному забезпеченні. Наймані працівники, а також деякі категорії самозайнятих (рівень прибутку яких не перевищує встановлену законодавчо межу) підлягають загальнообов'язковому страхуванню. Добровільним страхуванням охоплюються особи з високими доходами та особи, які втратили право на загальнообов'язкове страхування або не підпадають під нього [51, с.8]. Тобто, навантаження на систему загальнообов'язкового пенсійного страхування зменшено, шляхом виключення із нього певних груп працівників.

Пенсійний вік різний у різних країнах, але слід відмітити, що він вищий, ніж в Україні. Право на пенсію за віком в Німеччині виникає після досягнення 65 років, в Італії 66 років для чоловіків і 61 для жінок (пенсійна реформа в Італії передбачає поступове підвищення пенсійного віку для чоловіків до 75 років, а для жінок до 70), у Швейцарії – 64 роки для жінок і 65 для чоловіків.

На відміну від інших країн, в Нідерландах державному пенсійному страхуванню підлягає все населення країни. Пенсії виплачуються всім

особам, які досягли пенсійного віку – 65 років. Розмір пенсії розраховується з мінімальної зарплати і складає 70% для одиноких пенсіонерів і 100% – сімейним [44, с.130].

Система пенсійного страхування в Україні багато в чому схожа на німецьку, але, в Україні недостатньо дієвий коефіцієнт страхового стажу та недосконалий механізм щорічного коригування розміру пенсій.

Пенсійне страхування в європейських країнах має певні проблеми. Основна – погіршення демографічної ситуації. Навантаження на працююче населення постійно зростає. Наприклад у Швеції – 1,6 млн. пенсіонерів, тобто, кожен п'ятий громадянин – пенсійного віку [41, с.32]. Одним із визначальних завдань системи пенсійного страхування є продовження працездатного віку людини. Це досягається шляхом збільшення пенсійного віку, зростання необхідного для призначення пенсії страхового стажу.

Протягом останніх років були проведені пенсійні реформи в країнах колишнього Радянського Союзу і Східної Європи. В результаті проведених реформ був підвищений розмір пенсій; збільшений пенсійний вік, створено багаторівневу пенсійну систему [41, с.34].

Найпоширенішою є трирівнева система, яка передбачає солідарний рівень, накопичувальний обов'язковий і добровільний накопичувальний рівні.

Цікавим у реформуванні соціальної сфери є досвід Латвії, тому що реформи принесли позитивний результат. Пенсійна система Латвії – трирівнева. Солідарну систему було замінено на систему умовно накопичувальних визначених внесків [35, с.141]. Це і є перший рівень пенсійної системи, який передбачає надання пенсій за віком, з інвалідності та у разі втрати годувальника. Під час розрахунку пенсії із першого рівня системи, враховується такий показник як пенсійний капітал застрахованої особи, який складає зареєстрована сума страхових внесків на особистому рахунку цієї особи і щорічний приріст капіталу. Саме вказана розрахункова одиниця визначила назву першого рівня пенсійної системи. Другий рівень

пенсійної системи діє за принципом накопичення і вкладення індивідуальних внесків соціального страхування. На відміну від першого рівня схема другого рівня накопичує реальний капітал. Третій рівень дає можливість створювати приватні накопичення в пенсійних фондах, що діють згідно із Законом «Про приватні пенсійні фонди». Окрім соціального страхування в Латвії діє система державної соціальної допомоги. Всі виплати соціального характеру співвідносяться із державною допомогою соціального забезпечення.

Викликають інтерес пенсійні реформи, що проведені в країнах Латинської Америки. Їх досвід вивчали європейські країни. Україна також повинна враховувати результати вказаних реформ з метою запозичення позитивного досвіду та уникнення помилок, які негативно впливають на пенсійну систему.

Донедавна вважалося, що пенсійні реформи в країнах Латинської Америки є успішними і їх досвід необхідно переносити в інші країни, де система тільки реформується [68, с.213]. Сьогодні стало очевидним, що багаторівнева модель у Латинській Америці знаходиться у стані безладу [68, с.214]. У Чилі недержавна система сприяє розвитку економіки, але в незначних розмірах. В результаті пенсії із солідарної системи виплачуються у більшому розмірі, ніж із накопичувальної. Значною проблемою у латиноамериканських країнах є низький рівень охоплення населення пенсійним страхуванням. Самозайняте населення у жодній із них не має індивідуальних заощаджень. Значна частина працівників ухиляється від страхування. Це пов'язано із надмірними адміністративними видатками на винагороди адміністраторам приватних пенсійних фондів (до 50 % акумульованих коштів).

Пенсійні кошти використовуються не досить вдало. Вони спрямовані на купівлю державних боргових зобов'язань, а не на підтримку реального сектора економіки. У 2001 році в Аргентині застраховані зазнали великих втрат через відмову уряду обслуговувати свої боргові зобов'язання [68,

с.214]. Вказані проблеми свідчать про необхідність розвитку солідарної системи та скорочення накопичувальної системи.

Підсумовуючи все вищезазначене, необхідно відмітити, що для успішного здійснення пенсійної реформи в Україні важливо урахувати як позитивний, так і негативний досвід (щоб не повторювати помилки) зарубіжних країн у питаннях розвитку системи соціального захисту.

Хоча Україна в цілому визначилася із вибором пенсійної системи, але це не означає, що Україна не повинна вивчати та впроваджувати у практику зарубіжний досвід.

Найбільш захищеними від усіх ризиків є солідарні системи пенсійного забезпечення, які доповнюються накопичувальним сектором. Такий напрям обрала й Україна. При цьому, стабільність європейських пенсійних систем забезпечується значною часткою держави в системі. Держава вдається до дотацій. Наприклад, у Німеччині дотації в національну пенсійну систему складають другий за величиною рядок у видаткових статтях федерального бюджету [35, с.142].

На нашу думку, система загальнообов'язкового соціального страхування повинна охоплювати не тільки найманих працівників, але і самозайнятих осіб, тому що в умовах нерозвинутості недержавних страхових структур та недовіри до них ця категорія людей залишиться поза страховою системою.

Україна не може стояти осторонь тих процесів, що відбуваються в Європі, так як вона визначила для себе необхідність соціально-економічної інтеграції з Європейським Союзом. Це накладає певні зобов'язання щодо врахування міжнародного досвіду із впровадження ринкових моделей соціального захисту. Перед законодавцем постало завдання адаптації національного законодавства до європейських стандартів.

При використанні досвіду високорозвинутих держав в розбудові вітчизняної системи державного соціального страхування слід врахувати такі обставини.

По-перше, соціально-економічне середовище в Україні певною мірою ускладнює запровадження деяких відпрацьованих у розвинутих країнах механізмів соціального захисту. Зокрема, відсутній специфічний досвід управління, традиції і належний механізм суспільного контролю за діяльністю інститутів, що отримують повноваження розпоряджатися коштами соціального страхування.

Наслідками запровадження європейських механізмів без урахування національних особливостей та стану розвитку економіки є: неефективне адміністрування при невиправданому зростанні адміністративних витрат; нецільове спрямування та зловживання при використанні коштів соціальних фондів.

По-друге, відсутність розвинутих фінансових ринків та інфраструктури, інструментів довгострокового інвестування, високі ризики створюють ситуацію, коли встановлення численних обмежень (що виправдано у Західних країнах) може або унеможливити ефективну діяльність фондів, або ж надати їй формального характеру, коли значні порушення створюють підстави для постійного втручання контролюючих органів.

По-третє, виходячи з цих обставин, запровадження апробованих у світі механізмів необхідно здійснювати за умови своєчасності та опрацьованості всіх необхідних документів та заходів, зокрема проведення відповідних експериментів та обґрунтованого аналізу їхніх результатів.

РОЗДІЛ 2

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИДАТКІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз розвитку формування та використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду

Сучасна пенсійна система України базується на солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка в свою чергу побудована на механізмі пенсійного страхування, що передбачає персоніфікований розподіл через суспільні страхові фонди надходжень від працездатної частини населення на користь пенсіонерів. Джерелом коштів для фінансування пенсій є Пенсійний фонд, який формується на основі страхових внесків підприємств та громадян.

У процесі своєї діяльності Пенсійний фонд формує доходи, за рахунок яких він покриває свої видатки. Доходи Пенсійного фонду являють собою важливу складову надскладного механізму функціонування фонду, без якої неможлива його діяльність, і в першу чергу – фінансування виплати державних пенсій.

Проведемо аналіз доходів ПФУ за 2012-2017 роки (рис. 2.1.)

За даними рисунку 2.1., можна спостерігати збільшення доходів Пенсійного фонду України впродовж 2012-2017 років. Так, у 2017 році доходи ПФУ збільшились майже на 13%. Це є позитивним явищем у кризовий період, оскільки доходи збільшуються за рахунок відрахувань із Державного бюджету і внесків роботодавців та працівників. Також збільшення доходів в певній мірі зменшує дефіцит бюджету Пенсійного фонду. Проте, вже у 2014 році доходи ПФУ дещо зменшились і становили 241,9 млрд грн. Подібна ситуація спостерігається і у 2016 році, коли доходи зменшились майже на 4 % порівняно з попереднім 2015 роком і, відповідно, становили 255,8 млрд. грн.

Рис. 2.1. Динаміка доходів Пенсійного фонду України за 2012-2017 рр.

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Щоб визначити, яка саме складова доходів Пенсійного фонду впливає на його збільшення, необхідно проаналізувати склад доходів Пенсійного фонду (табл.2.1.)

Дані таблиці свідчать про те, що домінуючим інструментом у формуванні доходів Пенсійного фонду виступають власні надходження фонду, і до 2017 року відбулось збільшення даного виду надходжень до позначки 166,9 млрд. грн. Зокрема це пов'язано з підвищенням темпів зростання фонду оплати праці, а отже, і збільшенням надходжень єдиного внеску.

Кошти Державного бюджету України протягом 2013-2016 років мають тенденцію до щорічного зростання. Зокрема, у 2013 році надходження з державного бюджету суттєво зросли і становили 83,2 млрд грн. Однак, вже в наступному році даний вид надходжень зменшився майже на 9% і становив

75,8 млрд грн. У 2015 році спостерігається збільшення надходжень з Державного бюджету до Пенсійного фонду України до позначки 94,8 млрд грн. Суттєвим є зростання надходжень з Державного бюджету до бюджету ПФУ у 2016 році, приріст даного виду надходжень становив 50,4% порівняно з 2015 роком. Такий стан справ пов'язаний, перш за все, зі зменшенням ставки єдиного соціального внеску у 2016 році з 36,6% (середній розмір по Україні) до 22%, що, відповідно, суттєво вплинуло на зменшення власних надходжень ПФУ.

Таблиця 2.1

Динаміка складу доходів Пенсійного фонду України у 2012-2017 рр.

Показники, млрд грн	Роки						Абсолютний приріст, млрд грн		Темп приросту, %	
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017- 2012	2017- 2016	2017- 2012	2017- 2016
Власні надходження	158	166,9	165,9	169,8	111,7	161,9	3,9	-7,9	2,5	44,9
Кошти Державного бюджету	64,5	83,2	75,8	94,8	142,6	133,5	69	38,7	107,0	-6,4
Інше	1,6	2,7	2,5	0,08	1,5	0,8	-0,8	0,72	-50,0	-46,7
Всього	224,1	253	244,2	264,7	255,8	296,2	72,1	31,5	32,2	15,8

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Натомість, динаміка фінансування з Державного бюджету України пенсійних програм і дефіциту Пенсійного фонду та збільшення пенсійних витрат (рис. 2.2) ставить під загрозу виконання державою своїх функцій і зобов'язань як у соціальній (освіта, охорона здоров'я, культура, соціальна допомога бідним і сім'ям з дітьми тощо), так і в інших сферах (армія, міліція). Фінансово неспроможна, дотаційна пенсійна система відволікає бюджетні

ресурси від цілей розвитку. Тому раціоналізація пенсійних витрат є нагальною необхідністю.

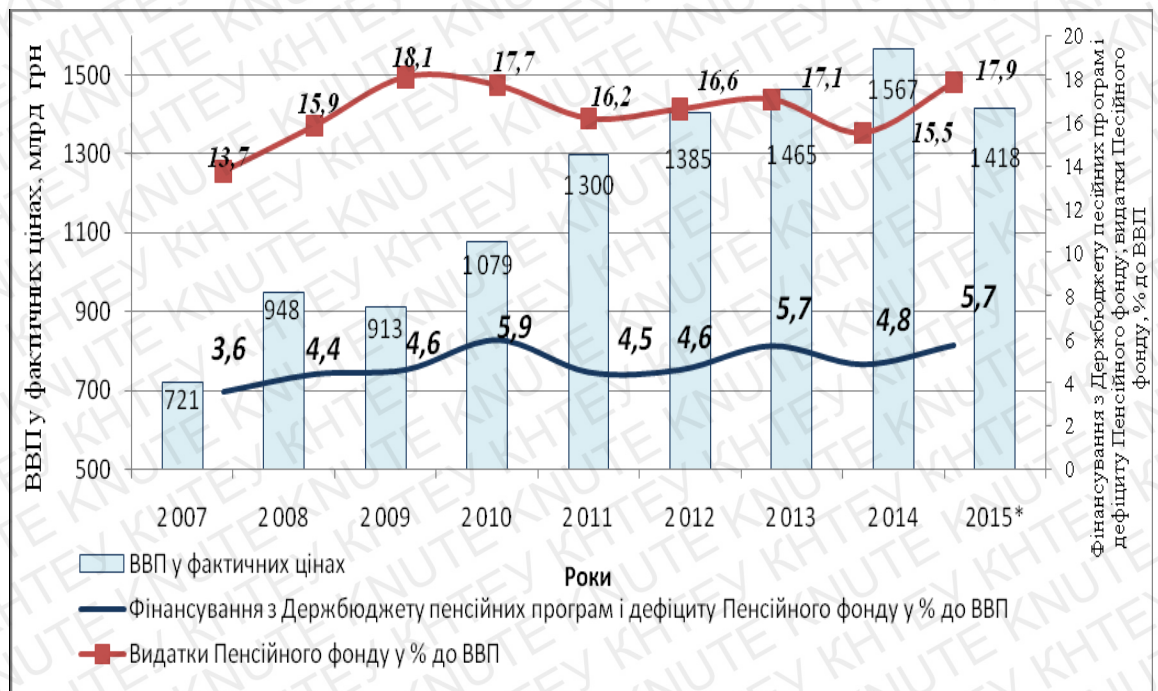

Рис.2.2. Динаміка ВВП, витратків Пенсійного фонду та фінансування пенсійних програм з Державного бюджету України за 2007-2015 рр.

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua та Державної служби статистики України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

Слід відмітити, що реалізація основного завдання пенсійної реформи, що полягає в підвищенні рівня соціальної захищеності громадян, потребує значних обсягів фінансових ресурсів та збалансованості бюджету Пенсійного фонду. Враховуючи, що основним джерелом бюджету ПФУ є відрахування від фонду оплати праці, то від його зростання залежить і фінансова стійкість Фонду.

Тінізація доходів та зайнятості негативно впливає на стан надходження коштів у бюджет Фонду. «Тіньова» заробітна плата, яку маскують за офіційними трудовими відносинами й виплачують на рівні мінімальної або нижче за неї, приховує в собі великі фінансові резерви для надходжень у пенсійний бюджет.

За експертними оцінками, наразі в Україні до 200 млрд. грн. виплачують «тіньової» заробітної плати, а отже, аналізуючи дані персоніфікованого обліку, Пенсійний фонд, як ніхто інший, бачить ті негативні наслідки, до яких призводить тінізація економіки. Тобто тіньові зарплати, в кінцевому підсумку, не вигідні для самих працівників, адже негативно впливають на рівень їх соціального забезпечення.

Стан пенсійної системи та перспективи її розвитку великою мірою визначаються й демографічною ситуацією (табл.2.2).

Таблиця 2.2.

Вікова структура та сумарне навантаження населення в Україні

Рік	15 – 59 років	60 років і старше	Сумарне навантаження
2008	29656,3	9779,4	3,033
2009	29812,1	9528,8	3,129
2010	29799,8	9447,8	3,154
2011	29738,5	9382,8	3,169
2012	29586,0	9372,4	3,157
2013	29328,6	9471,4	3,097
2014	29090,1	9532,4	3,052
2015	28842,2	9618,0	2,999
2016	28622,9	9702,1	2,95
2017	28372,5	9753,3	2,909

Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

Для України, як і для більшості країн світу, головною демографічною тенденцією поточного століття є процес старіння населення, що виявляється у зростанні частки осіб похилого віку. Вже нині у пенсійній системі України на 10 платників страхових внесків припадає 13 пенсіонерів. При такій ситуації Пенсійний фонд буде постійно залежати від дотацій держави.

Розглянувши таблицю 2.2., ми бачимо стійку динаміку скорочення вікової категорії населення «15-59 років», порівняно з 2009 роком, коли ця категорія мала найбільший показник кількості, вона зменшилась на 4,79%. В

категорії «60 років і старше» кількість зменшувалась лише до 2011 року, а з 2012 року вона починає зростати, і в 2015 році категорія майже досягла рівня 2007 року, а в порівнянні з 2011 роком категорія зросла на 4,06%. Отже, звісно навантаження на працездатне населення не зменшується, а поступово, особливо починаючи з 2014 року, зростає, що є несприятливим фактором для пенсійної системи України.

Нині на 1 платника пенсійних внесків в Україні припадає в середньому 3 пенсіонери, що зумовлено розвитком тіньової економіки, а також швидким старінням нації. За 2017 рік кількість зайнятого населення зменшилась на 1,2 млн. осіб, при цьому кількість пенсіонерів зросла до 13,5 млн. чоловік (+ 60 тис. чоловік). З такою тенденцією до 2050 року кількість пенсіонерів перевищить кількість платників внесків на 25%. Це спричинить додатковий тиск на бюджет Пенсійного фонду та Державний бюджет України. За таких обставин нашу країну в найближчому майбутньому чекає криза не тільки пенсійного забезпечення, а передусім ще більше ускладнення демографічної ситуації і погіршення макроекономічних показників розвитку, адже значна частина державного бюджету буде спрямована на покриття дефіциту солідарної системи пенсійного забезпечення. За умови збереження існуючої системи дефіцит власних надходжень до Пенсійного фонду України становитиме 12% у 2025 році та 30% у 2050.

Запобігання тінізації економіки, зокрема заробітних плат, є одним із найголовніших завдань для держави, оскільки досягнення цієї мети не лише забезпечить додаткові надходження соціально-пенсійних внесків та податку з доходів фізичних осіб, але й свідчитиме про суттєву декриміналізацію суспільства та буде реальним показником ефективності боротьби не лише з тінізацією доходів громадян, але й з корупцією. В Україні 35% зарплати знаходиться в тіні, тобто з неї не платять податки і пенсійні внески. За даними розрахунків Федерації профспілок було виявлено, що 120 млрд. грн на заробітну плату робітникам в Україні виплачується без відрахування податків і внесків.

Для визначення невідкладних заходів щодо зменшення поточного дефіциту та збалансування бюджету Пенсійного фонду України слід проаналізувати причини розбалансування бюджету Пенсійного фонду, до яких, у першу чергу, слід віднести такі:

- негативні демографічні чинники в країні;
- значний рівень тіньового сектора економіки;
- порушення принципу економічної залежності видатків споживання від отриманих доходів і ВВП;
- додаткове навантаження на бюджет Пенсійного фонду, обумовлене прийняттям рішень про підвищення мінімальних пенсійних виплат;
- здійснення Пенсійним фондом невластивих йому видатків;
- скорочення кількості страхувальників;
- законодавче обмеження об'єкта справляння страхових внесків максимальною величиною (15 розмірів мінімальних заробітних плат).

У сформованих умовах все більш актуальними стають питання забезпечення реальної фінансової стійкості державного Пенсійного фонду та ефективного управління його фінансовими ресурсами. Однак у найближчій час, і особливо в довгостроковій перспективі, вони не можуть бути вирішені за допомогою тільки оперативних заходів щодо мобілізації страхових внесків та залученню коштів з державного бюджету для фінансування передбачених законодавством пенсійних виплат, без аналізу причин та прийняття дієвих заходів щодо зменшення залежності ПФУ від державного бюджету. Глибинні причини фінансової нестійкості ПФУ не можуть бути нівельовані і тим більше усунені без докорінної зміни стратегії формування та використання його фінансових ресурсів.

2.2. Оцінка пенсійного забезпечення населення України

Перші реальні кроки пенсійної реформи в Україні почалися з набрання чинності у 2004 році Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» і введення в дію нової трирівневої системи пенсійного забезпечення. В силу історичного та географічного аспектів так склалося, що в Україні мешкає велика кількість людей похилого віку, і щорічно спостерігається тенденція старіння населення, кількість пенсіонерів неухильно зростає. Перед державою постає проблема поповнення коштами бюджету Пенсійного фонду для виплати пенсій всім категоріям пенсіонерів. Враховуючи всі фактори, вирішальне значення має вдосконалення існуючої системи пенсійного забезпечення і пошук шляхів поповнення коштів бюджету Пенсійного фонду України.

Важливою причиною нагальної потреби реформування пенсійної системи є стрімке зростання видатків Пенсійного фонду України у відсотках до ВВП. Так, у 2017 році – майже 10 % ВВП (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Видатки Пенсійного фонду України

Показники	Роки						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ВВП, млн грн	1 314 000	1 408 889	1 454 931	1 566 728	1 979 458	2 383 182	2 982 920
Видатки Пенсійного фонду України, всього, млн грн	209 036	228 763	252 755	245 246	265 655	253448	291467
У % до ВВП	15,9	16,2	17,4	15,7	13,4	10,6	9,8

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Складна макроекономічна ситуація в країні, спад економічного розвитку призводять до значного зростання соціальних негараздів. Протистояти цим явищам може лише суспільство, в якому створено надійну систему соціального захисту населення.

Складність і різноманітність пенсійного законодавства зумовлюють непрозорість і незрозумілість системи, що в свою чергу викликає природне невдоволення громадян. Як зазначає академік НАН України Елла Лібанова: “Система пенсійного забезпечення залишається соціально несправедливою - як за професійною, так і за гендерною ознакою. В Україні традиційно зарплата бюджетників не перевищує 70% від зарплати працівників промисловості. В результаті пенсії колишніх вчителів, лікарів, працівників культури зі стажем більше 40 років ледь перевищують мінімальні. У той же час деякі пенсіонери - і не завжди ті, у кого є виняткові заслуги перед Україною, - отримують пенсії у кілька тисяч гривень. Дуже низькими є пенсії жінок”.

Для підтримки соціальної справедливості в суспільстві держава має регулювати рівень заробітної плати та пенсії. Мінімальна пенсія являється державною соціальною гарантією, її розмір становив на кінець 2016 року майже 1700 грн. Динаміка середнього розміру пенсій за видами пенсій та чисельності пенсіонерів наведені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка середнього розміру пенсій та чисельності пенсіонерів в Україні за 2007-2016 рр.

Роки	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн				Чисельність пенсіонерів, тис. осіб	Ланцюгові темпи приросту, %	
	по Україні	за видами пенсій				середнього розміру пенсій	чисельності пенсіонерів
	за віком	по інвалідності	у зв'язку із втратою годувальника				
2007	478,4	497,0	435,8	339,3	13936,8	17,6	-0,8
2008	776,0	798,9	624,4	517,5	13819,0	62,2	-0,8
2009	934,3	942,7	780,7	696,6	13749,8	20,4	-0,5
2010	1032,6	1039,6	884,6	807,9	13721,1	10,5	-0,2
2011	1151,9	1156,0	1033,8	940,0	13738,0	11,6	0,1
2012	1253,3	1252,4	1164,3	1053,8	13820,5	8,8	0,6
2013	1470,7	1464,3	1359,2	1252,8	13639,7	17,3	-1,3
2014	1526,1	1521,6	1406,5	1303,8	13533,0	3,8	-0,8
2015*	1581,5	1573,0	1432,1	1433,1	12147,2	3,6	-10,2
2016*	1699,5	1690,3	1545,3	1640,3	12296,5	7,5	1,2

2017*	1828,3	1808,9	1705,9	1803,0	11956,2	7,6	-2,8
-------	--------	--------	--------	--------	---------	-----	------

*Без урахування території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

Як видно з наведеної таблиці середній розмір пенсій в Україні протягом 2007-2017 років постійно зростає, натомість чисельність пенсіонерів зменшується (за винятком 2011-2012, 2016 років), що пояснюється сталим зменшенням чисельності населення України.

Розглядати динаміку середнього рівня пенсій неможливо без врахування впливу інфляції.

Визначимо реальний середній рівень пенсій шляхом ділення середньої пенсії поточного періоду на індекс споживчих цін (ІСЦ), який характеризує зміну у часі загального рівня цін на товари та послуги, що купує населення для невиробничого споживання:

$$\text{Реальна пенсія} = \frac{\text{Пенсія}}{\text{Індекс споживчих цін}} \quad (2.1)$$

Розрахований за формулою (2.1) розмір реальної пенсії та базисні темпи її зростання, а також базисні темпи зменшення чисельності пенсіонерів наведено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Динаміка середнього розміру реальної пенсії та чисельності пенсіонерів в Україні за 2007-2015 рр.

Роки	Середній розмір <i>реальної</i> пенсії пенсіонерам, грн	Кількість пенсіонерів, тис. осіб	Базисні темпи зростання (зменшення)	
			середнього розміру <i>реальної</i> пенсії	чисельності пенсіонерів
2007	424,1	13936,8	1,137	0,992
2008	619,8	13819,0	1,662	0,984
2009	806,1	13749,8	2,162	0,979
2010	943,9	13721,1	2,531	0,977
2011	1066,6	13738,0	2,860	0,978
2012	1245,8	13820,5	3,341	0,984
2013	1361,1	13639,7	3,956	0,971
2014	1471,4	13533,0	3,651	0,963

2015	1526,4	12147,2	2,830	0,865
2016	1499,5	12296,5	3,535	0,882
2017	1528,3	11956,2	3,604	0,858

Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

Як можна бачити з таблиці 2.5, рівень інфляції у 2014 році вплинув на зменшення реальної середньої пенсії. За Законом України “Про індексацію грошових доходів населення”, індексації підлягають пенсійні виплати в межах прожиткового мінімуму, встановленого для осіб, які втратили працездатність. Не індексують мінімальні пенсії, що встановлені на рівні прожиткового мінімуму. Індексація може здійснюватися лише при наявності фінансових ресурсів. Соціальні стандарти (мінімальна пенсія і прожитковий мінімум) не переглядалася з 2013 року. У 2015 році індексація пенсій взагалі не проводилась. А отже, хоча механізм індексації грошових доходів населення затверджено на законодавчому рівні, проте він залишається складним, має низку умов для застосування, і на думку автора не відповідає рівню реальних інфляційних процесів.

Аналіз динаміки середнього розміру реальної пенсії свідчить про її щорічне зростання (за винятком кризових 2014-2015 років) в середньому на 90 грн або на 2%. Проте число пенсіонерів протягом 2007-2016 років щорічно зменшується в середньому на 211 тис. осіб або на 1,6 %.

Пенсія, як і заробітна плата поступово зростають. Але, на жаль, мінімальна пенсія значно нижча, ніж загальний показник прожиткового мінімуму, та мінімальна заробітна плата. Так, наприклад, у 2011 році мінімальна пенсія складала всього 79,7% від мінімальної заробітної плати, а у 2016 році цей показник знизився до 77,9%. Розбіжність в розмірі мінімальної та максимальної пенсії складає 10 разів.

Разом із цим низький розмір пенсійних виплат порівняно з країнами Західної Європи потребує аналізу звіту про виконання бюджету Пенсійного фонду України. Проаналізувавши його, встановлено, що загальна чисельність

пенсіонерів станом на 01.10.2016 року становила 12 275 138 осіб, середній розмір пенсійної виплати – 1691,55 грн.

У розрізі категорій найбільшими є виплати пенсій за віком, які становлять 1687,15 грн, за вислугою років - 1762,70 грн, незначними є соціальні виплати, котрі становлять близько 1045,70 грн.

Виявлено фактори, які впливають на ефективність функціонування пенсійної системи України. Однією з проблем залишається складна демографічна ситуація. Показники народжуваності у 2016 році, порівняно з 2015 роком зменшилися на 5,8% – до 166,102 тисячі осіб, це пов'язано зі складною політичною ситуацією в країні, економічними, екологічними та іншими проблемами.

У контексті пенсійного забезпечення це означає, що кількість працездатного населення, яке створює суспільний продукт, зменшуватиметься, а відтак знижуватиметься рівень споживання майбутніх пенсіонерів.

Функціонування вітчизняної солідарної пенсійної системи в умовах трансформаційних процесів негативно позначилося на соціальній справедливості пенсіонерів, зокрема має місце велика розбіжність у розмірі пенсій від занадто великих для окремих категорій громадян до загальної зрівнялівки (майже на рівні мінімальної) для всіх інших пенсіонерів; пенсія неадекватна трудовому внеску, тобто розмір трудових пенсій практично не залежить від трудового стажу і сплачених пенсійних внесків; відсутні рівно правні умови пенсійного забезпечення для всіх громадян, існує чимало різних пільг на одержання спеціальних пенсій тощо. Можна сказати, що пенсії для більшості громадян практично перетворилися на виплати із соціального забезпечення.

Структура розподілу чисельності пенсіонерів за віком у солідарній системі за рівнем одержуваних пенсій у 2016 р. свідчить про те, що достатньо нерівномірний розподіл пенсіонерів за рівнем одержуваних пенсій виправити

поки не вдається, адже частка осіб, що одержують пенсії в розмірі від 1-ї до 2-х мінімальних пенсій, є занадто великою (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Розподіл чисельності пенсіонерів за віком у солідарній системі за рівнем одержуваних пенсій, призначених за Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», станом на 01.01.2017 р., тис. осіб

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua

Як можна бачити з рис.2.3, 4% загальної кількості пенсіонерів в Україні отримували пенсію в розмірі, що не перевищує мінімальну пенсію за віком; 79 % загальної чисельності пенсіонерів – у розмірі від 1-ї до 2-х мінімальних пенсій; 10 % – у розмірі від 2-х до 3-х мінімальних пенсій; 4 % – від 3-х до 4-х мінімальних пенсій; 3 % – вище 4-х мінімальних пенсій.

Ми вважаємо, що така структура розподілу пенсіонерів є наочним доказом того, що сучасна солідарна пенсійна система працює з досить великим напруженням, яке дозволяє державі виконувати соціальні зобов'язання перед більшістю громадян у вкрай обмежених розмірах.

Дуже актуальною для сучасної України є також тенденція щодо збереження літніми людьми здатності й бажання працювати після досягнення пенсійного віку.

Відповідно до аналізу результатів соціологічного дослідження «Сприяння реформі соціальних послуг в Україні», проведеного співробітниками соціологічного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, можна стверджувати про наявність в осіб похилого віку в Україні бажання й здатності до праці. Майже 17 % респондентів на момент опитування працювали. Причому більшість з них мали роботу за наймом впродовж повного робочого дня. У режимі неповної зайнятості перебували близько 16 % опитаних. Випадкову роботу по найму мали 3 % респондентів, а близько 5 % - займалися індивідуальною трудовою діяльністю. Більше того, 12 % чоловіків і 6 % жінок зазначили, що шукають додаткову роботу за спеціальністю.

Майже 22% опитаних вважають, що соціально незахищеним групам населення необхідно надавати допомогу у працевлаштуванні.

Таким чином, можна стверджувати, що для України, ж і для країн Організації економічної співпраці та розвитку, на сучасному етапі є характерною тенденція щодо наявності в осіб похилого віку бажання й здатності працювати після досягнення законодавчо встановленого пенсійного віку.

Але причини, що викликають прояв цієї тенденції, мають в Україні певні особливості. Суттєвим моментом, що відрізняє наявність бажання українських пенсіонерів продовжувати трудову діяльність, є відмінності в мотивації до отримання додаткового заробітку. З'ясування мотивів осіб похилого віку щодо продовження роботи після набуття права на пенсію допоможе визначити першочергові проблеми, що постають перед літніми особами, а також потреби й інтереси людей цієї категорії.

У більшості країн з високим рівнем життя отримання додаткового до пенсійної виплати заробітку не є життєво необхідним. Проблема запобігання бідності літніх людей не стоїть так гостро: рівень пенсійного забезпечення осіб похилого віку в цих країнах, навіть за відсутності стажу сплати пенсійних внесків, є достатньо високим. Наявність ліберального

законодавства щодо гнучкого вікового цензу виходу на пенсію, високих компенсаторних механізмів у разі втрати працездатності особою внаслідок досягнення пенсійного віку, залучення населення до різноманітних соціальних програм, розвинутий ринок пенсійних послуг не заохочують людину до продовження трудової діяльності після набуття права на пенсію. Більше того, в цих країнах постійно збільшується кількість осіб передпенсійного віку, які не тільки не працюють, але й не шукають роботу.

Для пенсіонерів цих країн, на відміну від українських, основними мотивами продовження трудової діяльності виступають не матеріальні, а психологічні й культурні:

- збереження статусу працюючої особи і пов'язаного з цим відчуття власної значущості й суспільної корисності,
- бажання зберегти відносини з членами колективу (потреби у спілкуванні);
- бажання додержуватись прийнятих норм суспільної моралі, традицій, стереотипів тощо.

Для осіб похилого віку в Україні згадані мотиви є також актуальнішою.

Але, відповідно до результатів згаданого вище соціологічного дослідження, вони не мають першочергового значення.

Серед мотивів продовження трудової діяльності українських пенсіонерів з великим відривом лідирує мотив заробити необхідні для життя кошти. Близько 15,1% опитаних назвали нестачу продуктів харчування та коштів на якісне медичне обслуговування одними з основних проблем. Це ще раз демонструє низький рівень фінансової й матеріальної забезпеченості літніх людей за рахунок лише солідарного компоненту пенсійної системи.

Криза вітчизняної солідарної системи пенсійного забезпечення зумовлює прискорення запровадження обов'язкової накопичувальної складової пенсійної реформи.

Як відомо, в Україні реформування пенсійної системи передбачає перехід до трирівневої системи пенсійного забезпечення, де перший рівень – реформована солідарна система; другий рівень – обов’язкова накопичувальна система і третій рівень – добровільна накопичувальна система (або система недержавного пенсійного забезпечення).

Солідарна пенсійна система самостійно вже не може адекватно протистояти соціально-економічним та демографічним викликам, найвищий рівень соціального захисту пенсіонерів забезпечують ті країни, де функціонують кілька рівнів (складових) пенсійного забезпечення. Економісти вважають, що поєднання солідарних пенсійних систем першого рівня та накопичувальних пенсійних систем другого та третього рівнів може значно підвищити захист громадян від різкого зменшення розміру їхніх пенсій у майбутньому. Адже накопичувальні пенсійні системи, на відміну від солідарних, мають елемент інвестування первинних пенсійних внесків. Відповідно, накопичувальна складова системи пенсійного забезпечення створена насамперед як інструмент соціального захисту громадян в частині примноження пенсійних заощаджень.

Для того, щоб запровадження обов’язкової накопичувальної пенсійної системи стало дієвим інструментом соціального захисту українських громадян, необхідна практична реалізація пенсійної реформи, яка містить соціальні, економічні, демографічні, фінансові та політичні складові. Вирішення зазначеного питання неможливе без комплексного підходу, коли темпи і параметри пенсійної реформи мають бути узгоджені з темпами економічного розвитку держави, реформами рівня життя і доходів населення, податкової реформи, розвитком фондового ринку тощо. На нашу думку, здійснення пенсійної реформи насамперед потребує державно-управлінського впливу на інституційну сферу, створення та розвиток відповідної нормативно-правової бази й окремих суб’єктів процесу, посилення їхньої відповідальності, підвищення рівня професійної підготовки працівників системи недержавного пенсійного забезпечення тощо); у

фінансово-економічній сфері (забезпечення поступу економіки, функціонування та розвитку фондового ринку, підвищення надійності інвестиційних інструментів для пенсійних фондів тощо); у соціальній сфері (проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи для різних вікових груп населення щодо прав і обов'язків учасників нової пенсійної системи, підвищення фінансової та правової обізнаності населення у питаннях пенсійного забезпечення, подолання недовіри до недержавного сегмента пенсійної системи тощо).

В останній час причинами, які стали передумовами проведення пенсійної реформи, є: збільшення відсотків внутрішнього державного боргу, збільшення кількості людей пенсійного віку, економічні проблеми в країні, результатом яких є те, що зменшились надходження в державний бюджет та Пенсійний фонд. Важливою передумовою появи проблем у пенсійній системі, на нашу думку, було і є те, що в Україні дуже багато працюючих пенсіонерів.

Причинами цього є:

- нестача коштів для існування, оскільки невеликі розміри пенсій не можуть повною мірою забезпечити всіх потреб пенсіонерів;
- щоб забезпечити соціальні потреби, потреби поваги та самовираження, пенсіонери залишаються на своїх посадах, тобто немає трудового обміну, як результат, молоді спеціалісти або залишаються без роботи, або ж на мінімальній ставці, а це призводить до скорочення надходжень в Пенсійний фонд;
- пенсіонером бути непрестижно, не має спеціальних державних закладів, де б люди похилого віку могли самовиразитись.

На відміну від України, у зарубіжних країнах пенсія майже повністю задовольняє всі потреби пенсіонерів.

Рис. 2.3. Соціально-економічне задоволення людей пенсійного віку в Україні та розвинутих країнах

Джерело: Складено автором за даними: Аналіз сучасного стану пенсійного забезпечення України з 2010 – 2015 рр. [Електронний ресурс]: - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4054>.

Загострення військово-політичної та фінансово-економічної кризи разом із недостатньою координацією та прорахунками в проектуванні реформ зумовили зростання соціальних ризиків для зайнятого населення та критичне падіння купівельної спроможності доходів пенсіонерів, понад 80% яких сьогодні фактично перебувають за межею бідності. За цих умов особливо актуалізуються завдання посилення гарантій у системі соціального страхування та послідовності реформувань у пенсійній системі.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Сучасні проблеми розвитку системи пенсійного страхування населення

Аналіз системи державного пенсійного страхування України показав, що на сьогодні вона є не стійкою. Основними причинами є розбалансованість бюджету Пенсійного фонду України, що в свою чергу пов'язана зі зростанням видатків на численні виплати, не підкріплені адекватними надходженнями страхових платежів і щорічне збільшення залежності ПФУ від державного бюджету України.

Серед основних причин фінансової незбалансованості Пенсійного фонду України можна виділити такі:

- 1) в Україні повною мірою функціонує лише солідарний рівень пенсійного страхування, тоді як впровадження II рівня (обов'язкової накопичувальної системи) постійно відкладається, розвиток добровільного пенсійного страхування обмежується нерозвиненістю фондового ринку, низьким рівнем доходів і недовірою населення до фінансових інститутів;
- 2) чинна система державного пенсійного страхування залежна від демографічної ситуації в країні, якій притаманне старіння населення;
- 3) середній і малий бізнес відчувають великий податковий тягар, що активує зростання неофіційних заробітних плат та зайнятості в цілому, що в свою чергу звужує базу нарахування пенсійних внесків;
- 4) населення країни має високий рівень недовіри як до державної, так і недержавної складових пенсійної системи, відсутні стимули до платежів страхових пенсійних внесків. Потрібно зазначити, що ці фактори тісно пов'язані один з одним. Притаманна їм пропорційна взаємозалежність може змінитись обернено пропорційно. Так, чергове підвищення ставок страхових

пенсійних внесків може призвести не до зростання доходів ПФУ, а до їх падіння через зниження збирання.

5) непропорційне збільшення розмірів пенсійних виплат, що не базуються на фактичній сплаті страхових внесків;

6) низький рівень оплати праці, виплата заробітної плати в натуральній формі та заборгованість з її виплати;

7) наявність заборгованості зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування серед підприємств, установ і організацій;

8) підвищення мінімального розміру пенсії за віком до рівня прожиткового мінімуму, що не узгоджено із зростанням заробітної плати та реальними фінансовими можливостями державного Пенсійного фонду;

9) недостатня диверсифікованість методів пенсійного страхування тощо.

Всі вищеназвані причини призводять до руйнування пенсійної страхової системи, оскільки витрати на пенсійне забезпечення покриваються лише на 65% надходженнями від страхових внесків [80]. Якщо не змінити ситуацію, страхові принципи в пенсійному забезпеченні буде знівельовано.

Упродовж 2014–2016 рр. у реформуванні пенсійної системи було здійснено ряд важливих кроків, спрямованих на зменшення нерівності між працівниками та пенсіонерами. Зокрема, скасовано так звані спеціальні пенсії, розпочато обмеження пільг із дострокового виходу на пенсію. В системі загальнообов'язкового державного соціального страхування істотно посилено інтеграційну складову політики: об'єднуються фонди соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та тимчасової втрати працездатності з перспективою впровадження обов'язкового медичного страхування, удосконалюється адміністрування фондів, упроваджуються технології електронного управління, налагоджується інформаційний обмін між фондами та іншими органами влади. Однак усе це – тільки початок

роботи, яка потребує першочергової уваги урядовців і парламентаріїв. Зокрема, й за такими напрямками.

1. Забезпечення адекватної та справедливої індексації пенсій. Існуючий порядок індексації грошових доходів населення виключає з об'єктів індексації соціальні виплати, які визначаються залежно від прожиткового мінімуму, зокрема пенсії, обчислені з урахуванням абзацу першого частини першої ст. 28 ЗУ "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" (встановлює мінімальний розмір пенсії за віком у розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність), додаткові пенсії, підвищення, компенсаційні виплати, надбавки та інші доплати до пенсії, які визначаються залежно від прожиткового мінімуму. За умови відповідності динаміки прожиткового мінімуму індексу споживчих цін такий порядок можна вважати обґрунтованим. Але з початку 2014 р. до 1 вересня 2015 р. прожитковий мінімум було заморожено, тоді як інфляція сягнула 24,9% у 2014 р. і ще 38,2% за вісім місяців 2015-го У другому кварталі 2014 р., коли уряд широко анонсував індексацію пенсій, з'ясувалася вся несправедливість ситуації: індексацію отримали менше чверті пенсіонерів, і це були відносно благополучні, "молоді" пенсіонери. Понад 6 млн осіб не отримали індексації з причини, що розмір їхньої пенсії "підтягується" до прожиткового мінімуму, але слід мати на увазі, що недостатній розмір їх "формульної" пенсії пов'язаний передусім із застарілою зарплатною базою, яка осучаснювалася востаннє у 2012 р. виходячи з показника зарплат 2007 р. Ситуацію міг би дещо пом'якшити перерахунок пенсій у зв'язку із зростанням заробітної плати. У 2013 р. було істотно змінено формулу перерахунку — підвищенню підлягає зарплатна база, з якої нараховано пенсію, на коефіцієнт, що відповідає не менш як 20% підвищення заробітної плати, але не менше збільшення рівня інфляції за минулий рік. Однак цей новий порядок перерахунку жодного разу не застосовувався на практиці, з 2014 р. дію частини другої ст. 42 ЗУ "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" зупинено до стабілізації економічної ситуації в країні.

Унаслідок критично недостатньої та несправедливої індексації найбільшою мірою від інфляції потерпають літні люди з найнижчими пенсіями, збільшується рівень бідності пенсіонерів відносно доходів працюючих. Заплановане щорічне підвищення прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, у кращому випадку дасть змогу зменшити вплив поточної інфляції, але не надолужить минулорічних втрат купівельної спроможності пенсій. Нинішній розмір встановленого прожиткового мінімуму дуже сильно відстає від сучасного рівня цін. За даними моніторингу Міністерства соціальної політики, розрахунковий розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, у фактичних цінах лютого 2016 р. становив 2095 грн, що майже вдвічі перевищує законодавчо встановлений. Якщо за абсолютний критерій бідності пенсіонерів брати не законодавчо встановлений, а фактичний розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, то понад 80% пенсіонерів перебувають за межею бідності. Оскільки номінальні показники зарплат зростали значно швидше, ніж пенсії, пенсіонери стали біднішими не лише порівняно з фактичною вартістю життя, а й порівняно з доходами працюючих. За даними ПФУ, середній розмір пенсій на кінець 2016 р. становив 1700 грн. — це лише 39% від середнього розміру зарплат, тоді як в кінці 2014–2015 рр. відповідне співвідношення становило близько 46%. Половина пенсіонерів в кінці 2016 р. одержували виплати в розмірі не вище 1355 грн.

Проблема підтримання купівельної спроможності пенсій найгостріше виявляється під час криз, коли фінансові можливості держави особливо обмежені. За неможливості виконати публічні пенсійні зобов'язання у повному обсязі необхідно сконцентрувати зусилля на підтримці найбільш нужденних, щоб не допустити поляризації в розмірах пенсій, запобігти зростанню рівня та глибини бідності пенсіонерів. Необхідна нова формула індексації пенсій у кризових умовах. Така "кризова" формула має враховувати співвідношення між розмірами законодавчо встановленого і

розрахованого за фактичними цінами прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

2. Прозорість і послідовність у реформуванні пенсійних пільг. Упродовж 2014–2016 рр. кілька разів до законодавства вносилися зміни, спрямовані на обмеження пільг щодо раннього виходу на пенсію. Проте ці зміни зводяться до механічного підвищення параметрів дострокових пенсій (збільшення тривалості необхідного страхового стажу/вслуги, підвищення або встановлення мінімального пенсійного віку) і не супроводжуються жодними заходами щодо посилення безпеки праці, поліпшення виробничого оточення, стимулювання здоров'я, зберігаючої поведінки працівників тощо. Перелік категорій працівників, які мають право дострокового виходу на пенсію, порядок ідентифікації шкідливих чинників на робочому місці та умови дострокового виходу на пенсію залишаються необґрунтованими, не враховують реалій сучасної структури зайнятості і посилюють нерівність між працівниками та пенсіонерами. Система стає дедалі більш складною й непрозорою, при цьому частина пільг набувають фіктивного характеру. Зокрема, встановлення вікової межі для виходу на пенсію за вислугу років фактично перетворює пенсії за вислугу років на дострокові пенсії за віком. Водночас загострюється питання щодо механізмів фінансування виплати пенсій у період до досягнення загальноновстановленого пенсійного віку. На тлі різкого зниження розміру єдиного соціального внеску для роботодавців (до 22%, майже вдвічі), повного звільнення найманих працівників від сплати єдиного соціального внеску та анонсованих структурних реформ (зокрема ліквідації значної кількості вугледобувних шахт) фінансування дострокових пенсій стає серйозним викликом для солідарної системи. Якщо раніше роботодавці працівників авіації сплачували вищий розмір внеску, що принаймні частково покривало витрати на фінансування їхніх дострокових пенсій, то з початку 2016 р. ставку єдиного внеску уніфіковано, і тепер це завдання покладено цілком на солідарну систему. Інше джерело додаткових надходжень, втрачене солідарною системою, — вищий розмір єдиного

внеску, сплачуваний працівниками, які мали право на так звані спеціальні пенсії. З червня 2015 р. спецпенсії не призначаються і не перераховуються, але різниця між "звичайними" та спеціальними пенсіями, призначеними до цього часу, може зберігатися ще досить довго (залежно від темпів актуалізації звичайних пенсій і природного убутку одержувачів спецпенсій), а отже, швидкого скорочення бюджетних видатків за цією статтею не варто очікувати. Вірогідне збільшення навантаження достроковими пенсіями на солідарну систему в умовах різкого скорочення обсягів власних надходжень і консолідації бюджетних видатків зумовлює високі ризики подальшого зниження реальних доходів пенсіонерів. Реформування пенсійних пільг щодо раннього виходу на пенсію за віком або за вислугу років потребує науково обгрунтованої ревізії переліку категорій працівників, які мають право дострокового виходу на пенсію, та розроблення нового порядку ідентифікації шкідливих чинників на робочому місці. Для здійснення науково-експертного дослідження умов праці може бути залучена технічна та фінансова допомога міжнародних організацій і донорів. Умови дострокового виходу на пенсію мають бути обгрунтовані та збалансовані як за професійною, так і за гендерною ознаками. По найнебезпечніших видах робіт/виробництв має бути встановлене обмеження за максимальною тривалістю стажу. Для фінансування дострокових пенсій необхідно запровадити корпоративні (професійні) пенсійні програми через систему недержавного пенсійного забезпечення та страхування життя із широким залученням усіх сторін соціального діалогу.

Таким чином, за результатами аналізу динаміки наведених показників можна зробити наступний висновок: кризові явища в економіці вкрай негативно впливають на динаміку як реального розміру пенсій, так і рівень доходів населення. Стійкі та довготривалі негативні наслідки кризи ускладнюють виконання Пенсійним фондом України своїх зобов'язань. Вагомими чинниками ще є рівень безробіття та тінізації економіки. А отже, реформи у сфері пенсійного забезпечення та антикризові заходи мають бути

підпорядковані стратегічним цілям розвитку пенсійної системи з обов'язковим гарантуванням мінімальних стандартів рівня життя пенсіонерів, справедливих пенсійних виплат, прозорих правил їх призначення та індексації.

3.2. Напрями вдосконалення фінансового забезпечення пенсійного страхування

Зважаючи на те, що фінанси пенсійного страхування займають найбільшу частину(майже 80%) загальних доходів системи соціального страхування, а також, зважаючи на наявність значних проблем саме у сфері фінансового забезпечення видатків Пенсійного фонду вважаємо за доцільне дослідити та розробити напрями подальшого розвитку механізму фінансового забезпечення пенсійного страхування в Україні.

Пенсійна реформа в Україні є продовженням та однією з необхідних умов ринкового реформування соціальної політики держави. Удосконалення чинної пенсійної системи має багатоаспектний характер і розраховане на довготривалу перспективу, що полягає у втіленні в життя вже прийнятих законодавчих актів, виявленні їх недоліків і розробці пропозицій щодо вдосконалення системи державного регулювання в цій сфері [62, с.162].

Визначення напрямів реформування пенсійної системи та її сучасний стан залежать від розв'язання економічних, соціальних і фінансових проблем. Для вирішення їх потрібний цілий комплекс заходів, які повинні бути узгоджені з рівнем економічного розвитку держави, податкової та соціальної політики тощо. На нашу думку, накопичений тягар проблем вимагає значно швидких системних реформуваль. Пенсійній реформі не вистачає темпів і комплексності у фінансовому механізмі осучаснення пенсійних виплат. Пенсійна реформа насамперед спрямована на підвищення рівня життя пенсіонерів, встановлення залежності розмірів пенсій від сум заробітної плати, на яку нараховуються страхові внески, і страхового стажу, а

також фінансової стабільності пенсійної системи, заохочення громадян до заощаджень коштів на старість тощо.

Через різке зростання видатків дефіцит ПФУ щороку зростає.

На нашу думку, для Державного бюджету України, і без того переобтяженого соціальними зобов'язаннями, забезпечення встановленого рівня пенсійних виплат стало серйозним випробуванням, і, безумовно, однією з причин його дефіциту. Уже сьогодні бюджет щорічно надає дотації Пенсійному фонду у середньому на 40 млрд грн для виплати пенсій спеціальним пенсіонерам – колишнім суддям, прокурорам і депутатам. У майбутньому ці цифри будуть лише зростати. Значний дефіцит Пенсійного фонду зберігається і, у тому числі, через недієздатність проведеної реформи.

Постає проблема не стільки у видатках Пенсійного фонду, скільки у його фінансуванні.

Насамперед необхідно подумати про збільшення наповнення Фонду за умови економічного зростання. На нашу думку, по-перше, треба провести детінізацію заробітної плати, оскільки 50 % працівників взагалі не сплачують внески, створити нормальні конкурентні умови для ведення бізнесу. При проведенні перевірок пенсійними та іншими державними контрольними органами потрібно звернути увагу на ті підприємства, які фіксують заробітну плату на рівні мінімальної оплати праці. На цих підприємствах можливе фінансування оплати праці з інших неофіційних джерел. При цьому роботодавець не сплачує належних відрахувань до бюджету, за працівника не сплачуються страхові внески. Відповідно, така заробітна плата не зараховується при розрахунках пенсійних виплат.

Також однією із проблем є те, що Україна витрачає на пенсії більше будь-якої країни у світі, але грошей усе одно не вистачає для передбачених виплат.

Виправити цю ситуацію повинне створення другого рівня пенсійної системи, яке означатиме запровадження в нашій країні загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування. Суть його

в тому, що частина обов'язкових внесків до пенсійної системи (загальний рівень пенсійних відрахувань залишається незмінним) накопичується у єдиному Накопичувальному фонді й обліковується на індивідуальних рахунках громадян, які (та на користь яких) сплачуватимуть такі внески. Ці кошти інвестуватимуться в економіку країни з метою отримання інвестиційного доходу і захисту останніх від інфляційних процесів.

Однак впроваджуватись другий рівень буде лише після формування необхідних економічних передумов і створення налагодженої та ефективної системи державного нагляду й регулювання у цій сфері, а також необхідної інфраструктури.

Однією з вагомих проблем, які гальмують розвиток пенсійної системи, є демографічна криза. Невизначеності у процес реформування пенсійного страхування додають прогнозні дані щодо співвідношення кількості громадян, які працюють, та кількості пенсіонерів на найближчі десятиріччя, з огляду на які система пенсійного забезпечення потребує термінових змін, в іншому випадку, на пенсійне страхування чекає глибока криза. Адже добре відомо, що населення України стрімко скорочується й старіє: у 1991р. в Україні проживало 51,8 млн осіб, у 1999 р. – 49,9, на 1 січня 2012 р. – 45,9, на 1 січня 2013 р. – 45,8, на 1 січня 2014 – 45,6, на 1 січня 2015 – 45,5 млн осіб [7]. І ці негативні демографічні процеси будуть лише поглиблюватися: за даними Світового банку, Україна матиме найбільше відносне зменшення населення серед усіх пострадянських країн. Економічний ефект від збільшення пенсійного віку становив 1,5 млрд грн та торкнувся дещо більше 150 тис. осіб. Щороку населення України скорочується приблизно на 200 тисяч осіб. Чисельність громадян, які працюють, уже дорівнює чисельності пенсіонерів – 13,6 млн осіб. Це означає, що кожен працівник із своїх податків і зборів фінансує пенсію одному пенсіонеру.

Більшість країн переглянули свої пенсійні системи на фоні світової фінансової кризи. І ці зміни дуже часто стосувалися саме підвищення пенсійного віку. Наприклад, у країнах Центральної Європи середній вік

виходу на пенсію для чоловіків і жінок становить 65 років (найвищим він є в Німеччині – 67 років) [60, с.164]. Простежується тенденція до збільшення віку виходу на пенсію.

Українські урядові аналітики схиляються до такого самого шляху вирішення. Ставлення ж до цього у суспільстві неоднозначне, але здебільшого негативне, адже середня тривалість життя в Україні значно нижча, ніж в інших країнах: за даними Центру Разумкова, тривалість життя чоловіків в Україні нині становить 63 роки, жінок – 72 (для порівняння у країнах Європейського Союзу: чоловіки – 75,3 р., жінки – 81,8 р.)

Як альтернативу, можна запропонувати поступовий перехід до недержавного пенсійного страхування з вільним вибором страховика. Але є ряд факторів, які стримують розвиток недержавного пенсійного страхування, зокрема: недостатність інформації про діяльність недержавних пенсійних фондів; недотримання строків упровадження накопичувальної системи пенсійної страхування; недовіра населення до діяльності недержавних пенсійних фондів; значне податкове навантаження фондів соціального страхування на роботодавців [61, с.34].

Також позитивним кроком у вирішенні питання щодо фінансування Фонду була реалізація державою завдання щодо розвитку ефективності зайнятості населення, створення високотехнологічних робочих місць, підвищення доходів громадян, легалізація заробітних плат).

Відповідно до ч. 3 ст. 24 Закону „Про зайнятість населення” затверджено порядок компенсації 50 % розміру єдиного соціального внеску для тих роботодавців, які створювали нові високооплачувані робочі місця (не нижче 3 мінімальних заробітних плат). За передчасною оцінкою, прийняття цієї норми буде стимулювати додаткові 70 тис. високооплачуваних робочих місць у рік [4].

На нашу думку, для реалізації пенсійної реформи потрібно провести окремі першочергові заходи, а саме: унести зміни до податкового законодавства щодо виведення внесків на додаткове пенсійне страхування з-

під оподаткування податком на доходи фізичних осіб; знизити відрахування до розподільчої пенсійної системи; створити єдиний регулятор як страхового ринку, так і державного та недержавного пенсійного страхування.

З метою комплексного вирішення наявних проблем у галузі пенсійного страхування необхідно ввести систему детального фінансового моніторингу щодо реалізації пенсійної реформи.

Для підвищення її фінансової стійкості і пошуку нових джерел фінансування потрібно:

- розробити заходи, які призвели б до призупинення процесів «тінізації» доходів населення;
- підвищити розмір заробітної плати та інших доходів населення. У сучасних умовах рівень заробітної плати працівників не повною мірою відповідає вартості робочої сили. Заробітки працівників повинні надавати їм можливість не тільки сплачувати податки й страхові внески, підвищувати рівень споживання, а й робити відповідні заощадження в банківських установах, формуючи тим самим фінансові ресурси для інвестування національної економіки;
- залучити підприємців, які працюють за спрощеною системою оподаткування до сплати пенсійних внесків. У свою чергу, співпраця з контролюючими державними органами дасть поштовх до легалізації найманих працівників.

Для останніх можливе запровадження пенсійних канікул на певний строк, з поетапним підвищенням сплати пенсійних внесків у майбутньому [62, с.164].

Сучасий стан соціально-економічного розвитку країни, в умовах якого доводиться запроваджувати обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування, є об'єктивно непростим, тому потрібно визначити комплекс заходів щодо його втілення.

Серед основних пріоритетів, які б дозволили ефективно ввести другий і третій рівні пенсійної системи доцільно виділити:

- формування базових макроекономічних передумов. Серед них - постійне зростання щонайменше на 3 - 4% ВВП держави, порівняно до попередніх років, зниження рівня безробіття за рахунок створення нових робочих місць, невисокі темпи інфляції, підвищення заробітної плати.

- підвищення інвестиційної привабливості фінансових інструментів для вкладення коштів накопичувальних пенсійних програм. Формування стабільного фінансового ринку сприятиме розвитку економічної та соціальної інфраструктури держави, скорішому подоланню фінансової кризи;

- економічне виховання молоді та населення працездатного віку щодо запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування, визначення його переваг для кожного громадянина. Для цього доцільно запровадити у школах факультативи, у вищих навчальних закладах ввести спецкурс «Основи пенсійної реформи в Україні», в організаціях, установах і на підприємствах проводити навчальні семінари з питань використання накопичувальних пенсійних програм. У засобах масової інформації проводити роз'яснювальну роботу, на телебачення створювати освітні програми про формування національної пенсійної моделі;

- забезпечення інституціональної готовності пенсійної системи, яка передбачає створення інфраструктури та механізмів її ефективного управління.

Отже, впровадження реалізації пенсійної реформи не можливе без дієвого фінансово-економічного механізму. Для цього необхідно розробити відповідну нормативно-правову базу щодо здійснення фінансового регулювання пенсійної реформи. У процесі реалізації пенсійної реформи очікується, що кількість пільгових пенсій зменшиться, що покращить фінансовий стан Пенсійного фонду. Виникне зацікавленість зайнятого населення у власному матеріальному забезпеченні на старість чи у випадку непрацездатності. Завдяки збільшенню робочих місць виникне також зацікавленість до праці в легальному, а не в тіньовому секторі економіки: чим більше людей буде зайнято в ньому, тим вищими будуть пенсійні й інші

соціальні виплати. Крім того, інвестиції пенсійних заощаджень у виробництво сприятимуть його розвитку, внаслідок чого з'являтимуться нові робочі місця. Унаслідок цього зростатимуть надходження до солідарної системи, рівень пенсії стане адекватним тій заробітній платі, яку отримував громадянин до виходу на пенсію.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідження сучасного стану формування та розвитку системи пенсійного страхування в Україні дало змогу сформулювати наступні висновки теоретичного та прикладного характеру.

Пенсійна система відіграє вирішальну роль не лише в соціальному і суспільно-політичному житті країни, а й в її фінансовій системі, впливаючи на формування і перерозподіл грошових ресурсів в регіональному і галузевому аспектах. Це зумовлює необхідність постійного вдосконалення пенсійної системи у відповідності до потреб суспільства і реального рівня економічних досягнень.

Аналіз формування бюджету Пенсійного фонду України, засвідчив, що видатки перманентно перевищують доходи, що зумовлює постійні дотації із державного бюджету.

Аналіз світового досвіду побудови систем пенсійного страхування дав змогу обґрунтувати необхідність запровадження змішаної пенсійної системи з включенням умовно-накопичувального механізму пенсійного забезпечення в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Разом з тим такий механізм стимулюватиме громадян до сплати страхових внесків, оскільки їх пенсія прямо пропорційно залежатиме від розміру сплачених страхових внесків.

Правове забезпечення пенсійного страхування є занадто обтяжливим, що не дозволяє пересічному громадянину зрозуміти свої права і державні гарантії. Вирішенням проблеми недосконалості та неузгодженості законодавства у сфері пенсійного забезпечення може бути прийняття Пенсійного кодексу України, що може стати важливим кроком у реформуванні пенсійної системи та вдосконаленні правового статусу Пенсійного фонду України.

Проблема збалансованості бюджету Пенсійного фонду України є дуже складною, оскільки фінансовий стан Пенсійного фонду залежить від системи

справляння єдиного соціального внеску, рівня зайнятості населення та економічної ситуації в державні взагалі.

В роботі обґрунтовано, що на сучасному етапі пенсійна система України знаходиться у кризовому стані, який характеризується такими проявами: значний дефіцит коштів Пенсійного фонду, що призводить до посилення залежності від державного бюджету, тінізація заробітної плати громадян, демографічна криза - значне перевищення кількості пенсіонерів над кількістю громадян, які працюють.

Обґрунтовано, що серед основних пріоритетів, які б дозволили ефективно ввести другий і третій рівні пенсійної системи доцільно виділити:

- формування базових макроекономічних передумов. Серед них - постійне зростання, як мінімум, на 3 - 4% ВВП держави, порівняно до попередніх років, зниження рівня безробіття за рахунок створення нових робочих місць, невисокі темпи інфляції, підвищення заробітної плати;
- підвищення інвестиційної привабливості фінансових інструментів для вкладення коштів накопичувальних пенсійних програм. Формування стабільного фінансового ринку сприятиме розвитку економічної та соціальної інфраструктури держави, якнайшвидшому подоланню фінансової кризи;
- економічне виховання молоді та населення працездатного віку щодо запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування, визначення його переваг для кожного громадянина. Для цього доцільно запровадити у школах факультативи, у вищих навчальних закладах ввести спецкурс «Основи пенсійної реформи в Україні», в організаціях, установах і на підприємствах проводити навчальні семінари з питань використання накопичувальних пенсійних програм. У засобах масової інформації проводити роз'яснювальну роботу, на телебачення створювати освітні програми про формування національної пенсійної моделі;
- забезпечення інституціональної готовності пенсійної системи, яка передбачає створення інфраструктури та механізмів її ефективного управління.

Аргументовано висновок про те, що пенсійна система України і нині потребує подальшого реформування. Впровадження загальнообов'язкової накопичувальної системи пенсійного забезпечення є необхідною умовою для створення повноцінної трирівневої системи пенсійного забезпечення. Важливим чинником є системність і ефективне планування в проведенні пенсійної реформи. Успішна реалізація навіть добре продуманої пенсійної реформи неможлива за відсутності ретельно розробленої й випробуваної адміністративно-інформаційної системи. Потрібна належна координація заходів пенсійної реформи з іншими складовими ринкових реформ. Важливою складовою процесу реформування має стати загальнонаціональна програма інформування громадськості й ознайомлення населення щодо цілей і завдань реформ пенсійного забезпечення. Усе це сприятиме забезпеченню належного рівня життя людей похилого віку в сучасних умовах і на віддалену перспективу на засадах соціальної справедливості та гармонізації відносин між поколіннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик О. Організація обліку виконання бюджету органами Пенсійного фонду України / О. Адамик // Бухгалтерський облік і аудит. - 2017. - № 5. - С. 36-42.
2. Андрусенко Н. Реформування пенсійної системи: ризики і загрози /Н.Андрусенко // Праця і зарплата. - 2012. - № 20. - С.3.
3. Батченко Л. Розвиток реформованої пенсійної системи України / Л. Батченко, М. Деліні // Актуальні проблеми економіки. - 2013. - № 6. - С. 188.
4. Белінська О. Аналіз фінансового стану Пенсійного фонду України / О.Белінська // Вісн. Укр. Акад. держ. Управління при Президентові України. - 2012. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.disslib.org/derzhavne-upravlinnja-vydatkamy-pensiynoho-fondu-ukrayiny.html>.
5. Буряченко О. Пенсійна система України: еволюція розвитку / О. Буряченко // Науковий вісник: Демократичне врядування. - 2015. - № 15. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу:http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_6.
6. Боднарук І.С. Зарубіжний досвід організації систем пенсійного забезпечення / І.С. Боднарук // Інститут економіки та бізнес-освіти. Сер.: Актуальні проблеми економіки. - 2014. - №7(121). - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2121/1/bondaruk_008.pdf.
7. Бондаренко К. Пенсійна реформа в Україні: елемент євроінтеграції // [Електронний ресурс] / К. Бондаренко // Урядовий кур'єр. - 2011. - 15 березня. - Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/pensijna-reforma-v-ukrayini-elementyevrointegraci/p/>.

8. Бородай Г.О. Аналіз повноважень Пенсійного фонду України щодо збору та обліку єдиного внеску / Г.О. Бородай // Публічне право. - 2016. - №2. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Pubpr/2015_2/Boroday.pdf.
9. Безтелесна Л. Соціальна справедливість у солідарній системі пенсійного забезпечення України / Л. Безтелесна, Г. Юрчик // Україна: аспекти праці. - 2013. - № 5. - С. 21-27.
10. Верещак В. Механізм впровадження накопичувального складника в систему обов'язкового пенсійного страхування в Україні / В. Верещак // Нац. акад. держ. управ. при През. Укр.: Publicadministrationmechanisms. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_02\(29\)/13.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_02(29)/13.pdf).
11. Гайдар Є.Т. Історія пенсій. Становлення і криза системи соціального захисту в сучасному світі / Є.Т. Гайдар // Независимая. - 2014. - № 13. - С.10.
12. Гнибіденко І. Пенсійна система України в умовах реформування / І. Гнибіденко // Бізнес Інформ. - 2013. - № 10. - С. 222-227.
13. Дідур С.В. Вдосконалення фінансового забезпечення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні / С.В. Дідур // Науково-виробничий журнал: Інноваційна економіка. - 2014. - № 54. - С.234-236.
14. Діяльність Пенсійного фонду (основні завдання та нормативно правові засади діяльності органу) / Офіційний сайт Пенсійного фонду України. - 2017. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=215104&cat_id=94750.
15. Єлісеєва Л.В. Пенсійна система України: виклики та перспективи / Л.В. Єлісеєва // Економічний аналіз. - 2016. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2016/898-1469273859.pdf>.

16. Жмурко, І. Сутність пенсійної системи та її місце в системі соціального захисту населення / І. Жмурко // Бізнес Інформ. - 2015. - № 12. - С. 303-306.
17. Зайчук Б.О., Зарудний О.Б., Березіна С.Б., Александров В.Т., Недбаєва С.М. Пенсійний фонд України. Організаційно-правові та соціально-економічні засади функціонування. - Київ: «АВТ».- 2016. - С. 89.
18. Зайчук О. Правові засади діяльності Пенсійного фонду України / О. Зайчук // Право України. - 2014. - №8. - С. 49-52.
19. Завора Т. М. Оцінювання ефективності системи пенсійного забезпечення України / Т. М. Завора // Економіка і регіон: наук. вісн. - Полтава: ПолтНТУ, 2016. -[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/4/17.pdf>.
20. Завора Т. М. Сучасні реалії реформування пенсійної системи України / Т. М. Завора // Розвиток фінансового ринку в Україні: проблеми та перспективи: колективна монографія / за редакцією д.е.н., проф. В. О. Онищенко. -Полтава: ПолтНТ. - 2015. - С. 62-75.
21. Звіт про надходження та використання коштів загального фонду (форма № 2Д) за 1 півріччя 2017 року / Офіційний сайт Пенсійного фонду України. - 2016. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=264059>.
22. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2017 рік / Офіційний сайт Пенсійного фонду України. - 2018. -[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=246432>.
23. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2016 рік / Офіційний сайт Пенсійного фонду України. - 2018. -[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=227018>.

24. Зимовська Л. Деякі аспекти реформування системи пенсійного забезпечення / Л.Зимовська // Вісник КНТЕУ. - 2011. - Вип.2. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2011/02/6.pdf>.

25. Інформація про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2017 рік / Офіційний сайт Пенсійного фонду України. - 2017. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=215104&cat_id=9475

26. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України 2010-2017 рр. [Електронний ресурс] // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. - Режим доступу:<http://nfp.gov.ua/news/1613.html>.

27. Кравченко І.О. Місце та призначення Пенсійного фонду України в системі державних органів / І.О. Кравченко // Публічне право. - 2013. - №2(10). - С. 105-109.

28. Коваль О. П. Проблеми становлення накопичувальної складової пенсійного забезпечення в Україні /О.П. Коваль //НІСД: аналіт. доп. - 2015. - С. 96.

29. Колодій А. Фінансове забезпечення пенсійного страхування в Україні / А. Колодій // Вісник Львівського аграрного університету: Збірник наукових праць. - 2016. - С.67-72.

30. Леонов Д. Накопичувальна складова пенсійної системи України: проблеми реформування / Д. Леонов // Ринок цінних паперів України. - 2017. - № 11/12. -С. 77 - 88.

31. МакТаггарт Г. Соціальне страхування та пенсійна реформа / Г. МакТаггарт // Людина і праця. - 2014. - № 7. - С. 10.

32. Мальований М.І. Стан та проблеми фінансового забезпечення системи пенсійного страхування України / М.І. Мальований // Облік і фінанси - 2014. - № 1 (63). - С. 89-95

33. Марчук Д., Мягкий М., Ярошук О. Пенсійна реформа: не в той час, не в тому вигляді / Д. Марчук, М. Мягкий, О. Ярошук // Аналітична

платформа: VoxUkraine. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://voxukraine.org/about-ukr/>.

34. Махмудов Х.З., Тараненко В.Є. Зарубіжний досвід формування пенсійного страхування в Україні / Х.З. Махмудов, В.Є. Тараненко // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Сер.: Економіка. - 2016. - Вип.57. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/57/7633-zarubizhnij-dosvid-formuvannya-pensijnogo-straxuvannya-v-ukra%D1%97ni.html>.

35. Морозова О. Міжнародні стандарти побудови пенсійної системи / О. Морозова // Вісник Пенсійного фонду України. - 2017. - №1. - С. 16-17.

36. Моторина І. Р. Порівняльний аналіз дохідності та ризику інвестиційних і пенсійних фондів / І. Р. Моторина // Статистика України. - 2015. - № 4. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/977>.

37. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України «Тенденції тіньової економіки в Україні за I півріччя 2016 року» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=ukUA&id=e384c>.

38. Набатова Ю.О. Аналіз сучасного стану пенсійного забезпечення України з 2010-2015 рр. / Ю.О. Набатова // Ефективна економіка. - 2015. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4054>.

39. Насібова О. Формування дохідної частини солідарної системи пенсійного страхування / О. Насібова // Вісник КНТЕУ. - 2014. - № 6. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2014/06/10.pdf>.

40. Наукові дослідження: економіко-математичний напрям: [підручник] / Ю.В. Пасічник, Г.О. Волощук, В.Д. Дербенцев та ін.; [за ред. Ю.В.Пасічника]. - К.: Центр учбової літератури. - 2016. - С. 725.

41. Огляд основних підсумків роботи Пенсійного фонду України за січень -жовтень 2016 року / Офіційний сайт Пенсійного фонду України. - 2016. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article;jsessionid=53C417DD9CEE C536484E3CFB61143570.app1?art_id=269413&cat_id=94750.

42. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98 – ВР (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 23. - Ст. 121.

43. Онищенко В.П. Рівень страхових виплат як показник розвитку страхового ринку України / В.П. Онищенко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. - 2015. - № 43. - С. 156-163.

44. Онишко С. В. Потенціал розбудови пенсійної системи в Україні у контексті зниження ризиків державних фінансів / С. В. Онишко // Актуальні проблеми економіки. - 2012. - № 3. - С. 248 - 257.

45. Організація роботи Пенсійного фонду України : навч. посіб. / Д.М. Кравцов, О.А. Яковлев, Н.М. Швець; за заг. ред. В.В. Жернакова. - Х.: Нац. Ун-т «Юрид. Акад.. України ім. Ярослава Мудрого». - 2013. - С. 147.

46. Пилипенко П.Д. Законодавче регулювання відносин соціального забезпечення в Україні / П.Д. Пилипенко // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. - 2015. - №1-2(13–14). - С. 160-165.

47. Петрушка О.В. Досвід реформування пенсійних систем зарубіжних країн та його використання в Україні / О.В. Петрушка // Фінансова система. - 2017.- №1 (37). - С. 19.

48. Пенсійна система. Світовий досвід / Офіційний сайт Пенсійного фонду України. - 2017. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category?cat_id=201451.

49. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації: моногр. / Е.М. Лібанова, А.О.Бахмач, О.А, Васильєв та ін. / за ред.. Е.М, Лібанової. - К. : Ін-

т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. - 2016. - С. 270.

50. Положення про Головні управління Пенсійного фонду України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі: затверджене постановою правління Пенсійного фонду України від 27.06.2002 р. №11-2 // Офіційний вісник України. - 2012. - №29. - Ст. 171.

51. Про державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25.12.2015 № 928-VIII // Відомості Верховної Ради України. - 2016. - № 5. - Ст. 54.

52. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV// Відомості Верховної Ради України. - 2013. - № 48. - Ст. 813.

53. Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2014 р. №280 // Офіційний вісник України. - 2014. - №60. - С. 38.

54. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 08.07.2010 № 2464-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2011. - № 2-3. - Ст. 11.

55. Про недержавне пенсійне забезпечення від 09.07.2003 № 1057-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 47-48. - Ст. 372.

56. Про схвалення Концепції подальшого проведення пенсійної реформи : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.10.2009 р. №1224-р // Офіційний вісник України. - 2009. - №81. - Ст. 275.

57. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2016 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2017-2019 роки: постанова КМУ № 558 у редакції від 05.08. 2015. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://docs.dtkr.ua/download/pdf/1215.667.1>.

58. Про утворення територіальних органів Пенсійного фонду України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.2011 р. №803 // Офіційний вісник України. - 2011. - №57. - С. 152.

59. Ріпа М.Б. Становлення та криза систем державного пенсійного забезпечення у постіндустріальному суспільстві / М.Б. Ріпа // Вісник Ірпінської фінансово-юридичної академії: Збірник наукових праць. - 2013. - № 2. - С. 38-44.

60. Рудик В. К. Вплив демографічних факторів на запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні / В. К. Рудик // Фінанси України. - 2014. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=287158.

61. Рудик В. К. Соціальні чинники запровадження і розвитку накопичувального пенсійного страхування / В. К. Рудик // Актуальні проблеми економіки. - 2015. - № 4. - С. 195-202. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/APE/2011_4/APE-2011-04/195-202.pdf.

62. Савченко Н. Теоретичні засади формування та розвитку системи соціального захисту населення / Н. Савченко // Вісник КНТЕУ. - 2008. - №4. - С. 15-24.

63. Савченко Н. Формування та використання фінансових ресурсів системи соціального страхування України / Н. Савченко // Вісник КНТЕУ. - 2010. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2010/01/12.pdf>.

64. Середня заробітна плата в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/average/?2013>.

65. Сільченко С. Реформування солідарної системи пенсійного страхування в Україні: проблеми правової регламентації / С. Сільченко // Право України. - 2012. - №6. - С. 47-51

66. Сітенко М. М. Напрямки нормативно-правового та інформаційного забезпечення обліку і контролю за пенсійними розрахунками / М. М. Сітенко // Економіка. Фінанси. Право. - 2014. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Efp/2012_1-2/44.pdf.

67. Скіпенко Р. Е. Законодавче забезпечення розвитку накопичувальної системи пенсійного страхування / Р. Е. Скіпенко // Держава і право. - 2015. - № 54. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/handle/123456789/64259>.

68. Скіпенко Р.Е. Перспективи розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення на сучасному етапі / Р.Е. Скіпенко // Актуальні проблеми сучасної юриспруденції. - 2016. - №3. - С. 74-77.

69. Сторощук М.І., Лютик О.М. Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення та можливостей його використання для вдосконалення пенсійної системи в Україні. / М.І. Сторощук, О.М. Лютик // Scientificpublication. Сер.Економіка. - 2012. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/5_SWMN_2012/Economics/3_100747.doc.htm.

70. Ткач. О. Уроки пенсійної історії / О. Ткач // Науковий вісник: Пенсія плюс. - 2015. - № 3. - С. 27-29.

71. Ткаченко Л. Г. Побудова багаторівневої пенсійної системи як напрям національної пенсійної реформи / Л. Г. Ткаченко // Економіка України. - 2017. - № 8. - С. 16 - 22.

72. Тулуш Л.Д. Єдиний соціальний внесок у сільському господарстві: перспективи запровадження / Л.Д. Тулуш // Вісник Сумського НАУ. Серія Фінанси і кредит. - 2016. - № 2. - С. 68-75.

73. Теслюк С.А. Історико-фінансові аспекти формування і розвитку пенсійного забезпечення / С.А. Теслюк // Науковий вісник Херсонського державного університету: Економічні науки. - 2015. - №12. - С. 162-165.

74. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015-2020 роки) і довгостроковий (2020-2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М.З. Згуровський // К.: НТУУ «КПІ». - 2015. - С. 136.

75. Чернявська О.В., Горбунова О.А. Класифікація національних моделей пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та вітчизняна практика / О.В. Чернявська, О.А. Горбунова // Економіка та держава. Сер.: Економічна наука. - 2014. - Вип.2. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2013/13.pdf.

76. Яшник Г.Л. Зарубіжний досвід реформування системи пенсійного забезпечення / Г.Л. Яшник // Державне управління: теорія та практика. - 2016. - Вип.1. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Yashnyk>.